

CONCEPTUL DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL PRIN PRISMA DOCTRINEI INTERNAȚIONALE

¹*Dr. în drept, conf. univ., Veaceslav ZAPOROJAN*

²*Drd., Igor BĂCU*

¹*Curtea Constituțională a Republicii Moldova, Str. Alexandru Lăpușneanu 28,
mun. Chișinău, Republica Moldova, tel. (+373) 22 253 708, www.constcourt.md*

²*Școala Doctorală în Drept, Științe Politice și Administrative a Consorțiului instituțiilor
de învățământ ASEM și USPEE, or. Chișinău, Republica Moldova*

Abstract

The actuality of research is determined by the reality lived now by the Moldovan society which identifies fundamental problems before autochthonous judicial science for finding those solutions which would increase the efficiency of constitutional guarantees designed to ensure the observance of fundamental human rights and freedoms and the right to a fair trial, in particular. But the successful implementation of the principle of right to a fair trial also needs among others the formulation of the concept of fair trial through the light of approaches reflected in the contemporary doctrine, objective we strive to realize in this work. In the achievement of the objective mentioned above there were used several methods of research which are specific for the juridical research and they are the method of documentation, bibliographic research, logical method and comparative method.

Results achieved. Despite the difficulties identified by the doctrine for defining the concept of the right to a fair trial, which are the result of the confluence of two different judicial systems – the continental system and the Anglo-Saxon system, the situation of justice seekers from the practical point of view is not affected, but on the contrary it is favored and this fact is due to the principle – constantly applied by ECHR in its jurisprudence – for ensuring rights in an “effective and concrete” manner and no-way “illusory and pure theoretical”. All the findings specified in the research determine us to come with our own formulation of fair trial which in our opinion represents a basic principle of public order designed to ensure the procedural balance of parties and the legality of procedure by the observance of some guarantees which suppose the free access to justice, public character of discussions held in the limits of the reasonable term by an independent and impartial court legally instituted, providing the right to a defender and pronouncing a motivated decision.

Key words: *equity, the law of fair trial, fair trial guarantees, access to justice, independence and impartiality of the court, protection of human rights*

JEL CLASSIFICATION: K4, K41

După cum judicios s-a remarcat în literatura de specialitate în materie, noțiunea de „proces echitabil” este una aproape imposibil de definit din cauza „condițiilor speciale în care a apărut între constantele drepturilor și libertăților fundamentale în sistemele juridice contemporane” [10, p.251].

Înțelesurile date acestui principiu al echității, fundamentat ca atare din cele mai vechi timpuri, sunt în general corespunzătoare ideii de dreptate, corectitudine, respectare a drepturilor celorlalți, egalitate a tuturor în fața justiției și soluționare fără părtinire a problemelor deferite unui judecător.

Apreciem astfel că din punct de vedere juridic putem vorbi despre două fațete ale principiului, unul de fond, care ține efectiv de susținerea părților și de dreptul adus în discuție și unul procedural, care ține de modalitatea în care instanța soluționează un diferend.

După cum menționează, doctrinarul român, I. Deleanu, [7, p.487] prin exigențele pe care le implică un proces echitabil, echitatea reunește într-o unitate organică toate componentele unei bune administrări a justiției, guvernând toate fazele procesului, începând cu declanșarea acestuia și terminând cu executarea efectivă a hotărârii judecătorești obținute, indiferent de natura sau de gradul jurisdicției ori de natura litigiului dedus judecării. Astfel evaluată, echitatea deși echipolentă „echilibrului”, semnifică mai mult decât „justă proporție” între părțile din proces. Ea semnifică, de

asemenea, corectitudine, imparțialitate, obiectivitate, loialitate, activism judiciar, cumpătat și nepărtinitor, cultivarea încrederii în justiție sau, altfel spus, o democrație procedurală autentică.

Întrucât noțiunea de proces echitabil nu este definită în cuprinsul nici unui act internațional din cele identificate mai sus, i-a revenit doctrinei și jurisprudenței obligația capitală de a formula o definiție în acest sens și de a identifica regulile minime ale unui proces echitabil.

Din analiza sistematică a doctrinei de specialitate studiate, am constatat că opiniile asupra acestui subiect nu sunt unitare, motiv pentru care ne-am propus să reflectăm cât mai multe păreri, pentru a identifica o formulare cât mai reușită în cele din urmă.

Astfel, autorul francez, Frederic Sudre, citând mai multe hotărâri ale Curții Europene, încearcă să definească esența dreptului consacrat de articolul 6 din Convenție astfel: “Dreptul la un proces echitabil consacră principiul fundamental al preeminenței dreptului într-o societate democratică. Recunoscând dreptului la un proces echitabil un loc “eminent” într-o societate democratică, judecătorul european îl consacră ca unul dintre principiile care constituie structura de bază a ordinii publice europene a drepturilor omului.” [12, p.249] În continuare, autorul menționează că, în sistemul Convenției europene [5, art.6] dreptul la un proces echitabil poate fi privit în două sensuri și anume, într-un sens larg (*lato sensu*) și într-unul restrâns (*stricto sensu*).

Lato sensu, el cuprinde toate garanțiile pe care le instituie art. 6, mai exact dreptul oricărei persoane de a fi judecată de un tribunal instituit de lege, independent și imparțial, în mod public, echitabil și într-un termen rezonabil, cu privire la drepturile și obligațiile sale civile sau privitor la orice acuzație în materie penală (paragraful 1); dreptul oricărei persoane acuzate de săvârșirea unei infracțiuni de a fi prezumată nevinovată, până când vinovăția sa va fi legal stabilită (printr-o hotărâre judecătorească rămasă definitivă, paragraful al 2-lea); dreptul oricărui acuzat de a fi informat cu privire la natura și cauza acuzației ce i se aduce (lit. A), dreptul de a dispune de timpul necesar formulării apărărilor sale (lit.b), dreptul la un apărător ales, sau dacă nu are mijloace materiale suficiente, dreptul de a i se asigura apărarea în mod gratuit de un apărător din oficiu (lit. C), dreptul de a interoga martorii acuzării și pe cei ai apărării în aceleași condiții, ca expresie a egalității armelor (lit. D), dreptul de a fi asistat de un interpret, dacă nu înțelege și nu vorbește limba în care se desfășoară ședința de judecată (lit. E), paragraful al 3-lea”.

Stricto sensu, conținutul art. 6 este format în primul rând din garanțiile generale înscrise în paragraful 1, care dau substanță dreptului general la un proces echitabil în materie civilă și penală. Aceste garanții sunt de două feluri: explicite, cele vizând legalitatea, independența și imparțialitatea tribunalului, respectiv cerința ca judecata să fie întreprinsă în cadrul unui termen rezonabil, să fie publică și echitabilă, și implicite cele legate de buna desfășurare a procesului pe baza procedurii judiciare, cum ar fi dreptul la o audiere echitabilă (*fair hearing*) cu aspectele sale – prezența la audiere și contradictorialitatea procedurii; accesul la un tribunal; egalitatea armelor; motivarea hotărârilor judecătorești; controlul de plină jurisdicție; dreptul de a nu se autoacuză; dreptul la securitate juridică.

Un al cercetător francez, însă – J. L. Charrier [3, p. 84-137] – la care se alătură și unii reprezentanți ai doctrinei române, cum ar fi C. Bârsan [p.397-399], preferă o abordare distinctă a acestor garanții, și anume, pe de o parte, cele înscrise în art. 6 parag. 1 – ca dând substanță dreptului general la un proces echitabil în materie civilă și penală și, pe de altă parte, cele înscrise în art. 6 parag. 2 și în art. 6 parag. 3 – ca reprezentând garanții specifice dreptului la un proces echitabil în materie penală. În acest sens, se menționează că, exigențele unui proces echitabil privesc, mai întâi, „drepturile și obligațiile cu caracter civil” și „orice acuzație în materie penală”. În al doilea rând, pentru apărarea drepturilor sale civile și împotriva oricărei acuzații penale, orice persoană are dreptul la un tribunal, adică trebuie să i se recunoască posibilitatea de a se adresa unui tribunal care îndeplinește anumite calități, și anume: este independent și imparțial; substanța acestei garanții este dată de dreptul la un tribunal. În al treilea rând, însuși procesul în care se discută „un drept sau o obligație cu caracter civil” ori o „acuzație în materie penală” presupune existența altor garanții, și

anume: caracterul echitabil al procedurii, în sensul Convenției, dezbateră publică a cauzei și desfășurarea procesului „într-un termen rezonabil” [1, p.399].

Cercetătorul britanic J. McBride, [16, p.9] de asemenea nu vine cu o definiție a noțiunii de proces echitabil, ci face trimitere la exigențele care formează conținutul acestui concept, menționând că aceste exigențe necesită a fi separate în două categorii, și anume cele care sunt reglementate expres în art.6 al CEDO (accesul liber la justiție, independența și imparțialitatea instanței, publicitatea dezbaterilor) și cele care au fost consacrate în jurisprudența Curții Europene ca fiind cerințe derivate din art.6 al CEDO (egalitatea armelor, obligativitatea motivării hotărârii etc.).

Totuși, într-o amplă lucrare consacrată dreptului la un proces echitabil, (*Droit processuel. Droit commun et droit compare du proces equitable*) elaborată de un colectiv de autori, reprezentanți ai doctrinei europene (S. Guinchard, C. Chainail, C. Delicostopoulos, F. Ferrand etc.) [9, p.73] s-a formulat o definiție a conceptului analizat, care în viziunea noastră reușește să dezvăluie chintesența acestuia, și anume: „Procesul echitabil este un proces echilibrat între toate părțile, având în echitate un ideal al justiției, posibil de realizat prin respectarea unor garanții.” Echilibrul între părțile procesului nu face altceva decât să trimită la imaginea tradițională a justiției, simbolizată de o balanță cu două platane echilibrate. Autorii citați au avut în vedere în primul rând, considerații de ordin terminologic – echitate, care presupune echilibru și egalitate – reținând astfel ideea de echilibru pentru a explica ceea ce reprezintă astăzi un proces echitabil. S-a spus astfel, că dorința de a-i asigura fiecărui justițiabil un asemenea proces se racordează la noțiunea generală și generică de „garanții fundamentale ale unei bune justiții”, ale căror ilustrări sunt vizibile în caracterul public al dezbaterilor, exigența unui tribunal independent și imparțial, cerința unui termen rezonabil etc.

În literatura de specialitate din România, numeroși autori s-au expus asupra tematicii procesului echitabil și garanțiilor realizării acestuia. Astfel, constituționalistul și procesualistul I. Deleanu menționează că, [7, p.487-488] dreptul la un proces echitabil este un drept procesual sinteză, cuprinzând și articulând toate garanțiile procedurale oferite de art.6 din Convenția Europeană, un drept substanțial fundamental, cu semnificații și implicații proprii. Totodată, autorul subliniază că, dreptul la un proces echitabil se află sub protecția unui virtual control de constituționalitate, cât și a unui posibil control de convenționalitate. Elementele componente *grosso modo* ale procesului echitabil, în viziunea prof. I Deleanu se rezumă la: accesul la justiție, ca unul dintre aspectele dreptului la un tribunal; organizarea și alcătuirea instanței și desfășurarea judecății, pe scurt, buna administrare a justiției; executarea efectivă a hotărârii judecătorești [7, p.488].

Două observații, totuși, ține să facă autorul: prima – dreptul la un proces echitabil interferează cu celelalte drepturi prevăzute de art.6 din Convenție, în raport cu unele dintre acestea echitatea relevându-le semnificația, fiind, să zicem așa, premisa lor explicativă și, totodată, fundamentul lor; sau invers, celelalte drepturi prevăzute de art.6 au a fi valorizate în raport cu echitatea ca „drepturi-condiție” ale acesteia; a doua – ca fenomen specific recurent sistemului convențional, aprecierea echității implică adeseori nu doar verificarea ingerințelor active sau pasive ale statului în spațiul normelor procedurale, dar și în domeniul reglementărilor substanțiale, mai ales prin punerea în balanță a intereselor urmărite de statul în cauză [7, p.488].

Din cele menționate rezultă că cercetătorul român I. Deleanu percepe dreptul la un proces echitabil ca un concept, care concentrează totalitatea garanțiilor procedurale oferite justițiabililor de art.6 din Convenția Europeană și, corespunzător acestora, de reglementările naționale, primordiale fiind dispozițiile constituționale, și anume: accesul liber la justiție, înfăptuirea justiției doar de către instanțele de judecată, dreptul la apărare, publicitatea dezbaterilor.

Prof. Radu Chiriță, [4, p.234] tratează procesul echitabil prin analiza garanțiilor procedurale generale, fără departajări ale acestora, avându-se în vedere următoarele paliere importante: accesul la justiție, neutralitatea tribunalului, celeritatea procedurii, publicitatea procedurii, egalitatea armelor și garanțiile în materie penală.

Nu în ultimul rând, analizând contribuțiile doctrinarilor M. Udriou și O. Predescu, [13, p.535] se observă, de asemenea, o abordare a procesului echitabil, prin tratarea exigențelor Convenției în materia echității procedurii, fără o clasificare a garanțiilor rezultate din textele acestui act internațional.

În viziunea cercetătoarei în domeniul drepturilor fundamentale ale omului, Raluca Miga-Beșteliu, [2, p.146] dreptul la un proces echitabil este dreptul care prin afirmarea sa asigură legătura între drepturile omului și statul de drept, caracterizat prin eliminarea arbitrariului și domnia legii, putând fi definit ca ansamblul garanțiilor procedurale care permit punerea în valoare a majorității drepturilor protejate prin instrumentele internaționale.

Doctrinarul român M. Damaschin, [6, p.30] în una din lucrările sale consacrate dreptului la un proces echitabil în materie penală, definește procesul echitabil ca fiind un principiu de aplicare atât în ceea ce privește organizarea justiției (mai ales în considerarea exigenței independenței judecătorilor), cât și cu privire la funcționarea justiției (prin asigurarea liberului acces, a publicității, contradictorialității și dublului grad jurisdicțional. Autorul subliniază că, principiile generale ale organizării și funcționării justiției sunt un set de reguli esențiale, prevăzute în Constituție și în anumite legi organice, care formează fundamentul organizării justiției, în scopul asigurării funcției acesteia – soluționarea litigiilor apărute între subiectele de drept sau rezolvarea cererilor acestora în condițiile legii – pentru protecția persoanelor față de manifestările abuzive ale autorităților publice și salvagardarea, prin mijloace specifice, a ordinii de drept. Consacrarea și respectarea acestor reguli determină cristalizarea și fundamentarea unei activități jurisdicționale care, prin vocație și finalitate, trebuie să culmineze cu rostirea dreptului.

În lumina acestor considerații nu putem să trecem cu vederea opinia unor notorietăți a constituționalismului românesc – I. Muraru și E. S. Tănăsescu – care consideră că, dreptul la un proces echitabil este un principiu fundamental de realizare a justiției, alături de principiile legalității, buneii administrări a justiției, liberului acces la justiție, publicitatea procesului, imparțialitatea judecătorului, respectiv proporționalitatea în aplicarea sancțiunilor [11, p.588].

Pe aceeași linie de gândire, dar într-un aspect generalizator, constituționalistul T. Drăganu [8, p.290] analizând conceptul statului de drept ne atrage atenția asupra unui element component al acestuia – organele de jurisdicție a căror activitatea trebuie să fie îndreptată spre respectarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane. Drept urmare, dreptul la un proces echitabil reprezintă un element structural esențial al statului de drept, prin necesitatea aplicării de către autorități a principiului preeminenței dreptului. În acest sens, conceptul de stat de drept implică, în mod inevitabil, luarea în discuție a cerinței respectării drepturilor fundamentale și, implicit, a caracterului echitabil al procedurilor judiciare.

În literatura de specialitate din Federația Rusă, de asemenea, au fost exprimate multiple opinii vis-a-vis de conceptul și exigențele procesului echitabil. În acest sens, doctrinarul M. L. Antin, în una din lucrările sale consacrate garanțiilor drepturilor omului, menționa: „Convenția Europeană a Drepturilor Omului edifică dreptul la un proces echitabil ca o construcție ce cuprinde trei blocuri separate de drepturi, recunoscute tuturor persoanelor – accesul la justiție, din care derivă cerințe legate de independența și imparțialitatea instanței, publicitatea dezbaterilor, termenul rezonabil de examinare a cauzelor; prezumția de nevinovăție; și drepturi procesuale recunoscute persoanelor ce sunt învinuite de săvârșirea unor infracțiuni.” [19, p.169]

Malâșeva Iu. V. prin noțiunea de proces echitabil înțelege ansamblul condițiilor consacrate de legislație, respectarea fără abateri a cărora asigură protecția drepturilor omului, garantate prin legislația națională și internațională, în cadrul examinării și soluționării unui proces în fond, precum și pronunțării unei hotărâri legale și întemeiate [17, p.60].

Goncearov P., judecător ad-hoc la CtEDO, menționează, [15] că verificând respectarea dreptului la un proces echitabil este indispensabil de a delimita garanțiile expres stabilite în art.6 al Convenției și garanțiile care nu sunt reglementate, dar recunoscute de jurisprudența Curții, cum ar fi: respectarea principiului contradictorialității dezbaterilor judiciare, egalitatea părților în proces,

dreptul la prezentarea și administrarea echitabilă a probelor, dreptul la o hotărâre judecătorească motivată și altele. Autorul menționează, de asemenea, că garanțiile neincluse în art.6 pot fi limitate, fapt care nu va duce la încălcarea art.6 a Convenției, Curtea urmând să determine dacă, a fost sau nu a fost respectat caracterul echitabil al procesului. De asemenea, apreciind interesele diferite și valorile protejate, Curtea decide, dacă restricționarea acestor drepturi a fost proporțională cu obiectivele urmărite de legiuitor prin legea adoptată. În unele cazuri, violarea garanțiilor nereglementate expres prin art.6 al Convenției, poate fi recunoscută drept încălcare a dreptului la un proces echitabil. În acest fel, conceptul de proces echitabil are un conținut mult mai cuprinzător, decât dispune art.6 al CEDO.

În doctrina procesuală rusă, dreptul la un proces echitabil a fost analizat în profunzime și de către cercetătorul S. F. Afanasiev, care menționează în teza sa de doctorat consacrată acestei tematici [14, p.152] că, acest drept îmbină două aspecte: instituțional (independența, imparțialitatea, competența instanței, termenul de acordare a împuternicirilor necesare) și procesual (publicitatea dezbaterilor, contradictorialitatea și egalitatea părților, termenul rezonabil de examinare a pricinii etc.). Totodată, în contextul jurisprudenței CtEDO, autorul evidențiază nu două, ci patru aspecte, care formează conținutul conceptului de proces echitabil printre care se numără aspectul organic, instituțional, procesual și un grup de elemente cu caracter special (caracteristice doar procesului penal) [14, p.155]. Aspectele organice și instituționale se referă la organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc, celelalte două categorii privesc însă garanțiile procesuale ale părților în proces.

Necesită a fi prezentată și opinia doctrinei Camila Suleimanova, [18, p.118] care menționează că relațiile sociale evoluează, făcându-și apariția noi categorii de raporturi între subiecții de drept, raporturi care ajung în cele din urmă să fie reglementate de state părți la CEDO. Apariția unor noi instituții juridice de drept material sau modificarea celor deja existente influențează și asupra procesului de realizare a justiției. Ordinea de examinare a dosarelor, procedura de judecată se modernizează în corespundere cu noile realități, respectiv și conținutul conceptului de proces echitabil în jurisprudența CtEDO se extinde, suferind transformări constante. Autoarea, prezintă ca exemplu pătrunderea tot mai pregnantă a tehnologiilor IT în procesul de judecată, chiar de la etapa depunerii cererii de chemare în judecată, prognozând că în curând Curtea va fi solicitată să se pronunțe, cu privire la respectarea principiului accesului liber la justiție pe asemenea dosare sau egalitatea părților în proces. Prin aceste argumente, C. Suleimanova tinde să convingă că nu putem aborda conceptul de proces echitabil ca un conglomerat de garanții strict determinate prin art.6 al Convenției, precum și prin hotărârile Curții. Valoarea inestimabilă a dreptului la un proces echitabil pentru oricare justițiabil se exprimă anume prin faptul că acesta are un caracter flexibil fiind în pas cu noile tendințe și abordări consacrate de legislația contemporană.

CONCLUZII

În pofida dificultăților constate de către doctrină în vederea definirii conceptului de *drept la un proces echitabil*, rezultate din confluența a două sisteme juridice destul de diferite – sistemul continental și cel anglo-saxon –, situația justițiabililor, din punct de vedere practic, nu este afectată, ci dimpotrivă favorizată, iar acest lucru se datorează principiului - constant aplicat de CtEDO în jurisprudența sa - asigurării drepturilor de-o manieră „efectivă și concretă”, și nicidecum „iluzorie și pur teoretică”.

Toate constatările evidențiate în cadrul cercetării, ne determină să venim cu propria formulare a conceptului de proces echitabil, care în viziunea noastră reprezintă *un principiu fundamental, de ordine publică, menit să asigure echilibrul procesual al părților și legalitatea procedurii prin respectarea unor garanții care presupun accesul liber la justiție, caracterul public al dezbaterilor, derulate în limitele termenului rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege, cu asigurarea dreptului la apărător și pronunțarea unei hotărâri motivate.*

BIBLIOGRAFIE

1. Bîrsan C. Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți. București: All Beck, 2005. 1273 p.
2. Brumar C., Mîga-Beșteliu R. Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs, ediția a IV-a revizuită. București: Universul Juridic, 2009. 456 p.
3. Charrier J. Code de la Convention européenne des droits de l'homme. Paris: Litec, 2000. 438 p.
4. Chiriță R. Dreptul la un proces echitabil. București: Universul Juridic, 2008. 472 p.
5. Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950, semnată de RM la 13.07.1995. În: Tratatate internaționale, Chișinău, 1998.
6. Damaschin M. Dreptul la un proces echitabil în materie penală. București: Universul Juridic, 2009. 323 p.
7. Deleanu I. Tratat de procedură civilă. Vol.I. Ediție revăzută, completată și actualizată. București: Universul Juridic, 2013. 1115 p.
8. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Vol.I. București: Lumina Lex, 1998. 479 p.
9. Guinchard S., Constantin-S Delicostopoulos etc. Droit processuel: Droit commun et droit comparé du procès équitable Parsi: Dalloz-Sirey, 4e édition, 2006. 1195 p.
10. Lazăr I., Mateș A.-M. Dreptul la un proces echitabil. Aspecte doctrinare și jurisprudențiale. Materialele Conferinței *Declarația Universală a Drepturilor Omului- pilon în protecția juridică a drepturilor și libertăților fundamentale în decurs de 60 de ani*. Bălți, 10-11 iunie 2008. Chișinău: Pontos, 2009. P.251-261
11. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a IX-a. București: Lumina Lex, 2001. 703 p.
12. Sudre Fr. Drept european și internațional al drepturilor omului. Traducere de Raluca Bercea. Iași: Polirom, 2006. 568 p.
13. Udroiu M., Predescu O. Protecția europeană a drepturilor omului și procesul penal român. Tratat. București: C.H. Beck, 2008. 1043 p.
14. Афанасьев С. Ф. Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство. Диссертация на соискание степени доктора юридических наук. Саратов, 2010. 593 p.
15. Гончаров П. П. Право на справедливое судебное разбирательство по уголовным делам в стадии общего процесса. Disponibil: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31586786#pos=1;-163 (vizitat 31.08.2017)
16. Мак-Брайд Дж. Понятие справедливого судебного разбирательства и его основные элементы. В: Европейские стандарты права на справедливое судебное разбирательство и российская практика. Под общей редакции А.В. Деменевой. Екатеринбург, 2004. 240 p.
17. Малышева Ю.В. Право на справедливое судебное разбирательство в практике Европейского суда по правам человека. В: Российский судья. 2016. N 8. С. 55 - 60
18. Сулейманова К. Право на судебную защиту и право на справедливое судебное разбирательство. Юридическая наука, 2017, №1. P.114-119
19. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека (практика Совета Европы). Москва, 1992. 240 с.